

Lidové noviny 6. září 2014: Případ Vladimíra H.

Str. 19, příloha Orientace

Autor: Petr Zídek

Spor bývalého politického vězně o ochranu osobních údajů může uzavřít archivy a paralyzovat historický výzkum

Panika. Tak by se dal jedním slovem charakterizovat stav, který zachvátil archiváře a historiky poté, co před několika měsíci vešlo ve známost, že Nejvyšší soud podal k Ústavnímu soudu podnět na přezkoumání ústavnosti části archivního zákona. Zdánlivě okrajový spor bývalého politického vězně s jedním archivem může ohrozit historický výzkum zejména let 1939–1989.

Mladej estébáček mě 10. března 1983 sebral před barákem a odvezl na libereckou VB, kde mi řekli, že mě odvezou do Prahy, že si potřebují něco ověřit. Asi v 10 večer mě posadili do žigulíka, dozadu bez pout mezi dva policajty a do volhy, která jela za námi, nastoupili čtyři chlapi se samopalama. Když jsme někde na cestě zastavili a jeden z těch chlapů z volhy šel k našemu řidiči, byla ve mně opravdu malá dušička, popisuje Vladimír H. v zahradní restauraci jednoho západočeského města dramatické okolnosti svého zatčení.

S rozhovorem pro noviny souhlasil jen s velkým zdráháním a vymínuje si, že pokud se mu nebude článek líbit, nedá souhlas s publikací svého jména. Což se i stalo a redakce LN přání pana H. akceptovala, přestože spisy, které se týkají jeho kauzy, jsou dnes bez omezení přístupné v Archivu bezpečnostních složek. Kdokoliv je tedy může studovat a publikovat na jejich základě, co uzná za vhodné, aniž by musel žádat o souhlas Vladimíra H. nebo další osoby, které dokumenty zmiňují. A to je právě věc, kterou by pan H. chtěl soudní cestou změnit, a vše nasvědčuje tomu, že by se mu to mohlo i podařit.

Pohled pro Tonda

Dokumenty komunistické Státní bezpečnosti většinou obsahují mnohé nejasnosti, které mohou vysvětlit pouze aktéři tehdejších událostí. Nejinak tomu je i v případě Vladimíra H. „*Všechny ty dokumenty se snaží ze mě trošku dělat idiota,*“ říká. Podle spisů StB se Vladimír H. dostavil 18. ledna 1983 na libereckou Veřejnou bezpečnost, kde se musel pravidelně hlásit v rámci takzvaného ochranného dohledu souvisejícího s jeho předchozím vězněním. Spontánně na VB vypověděl, že se na sklonku předchozího roku snažil na americké ambasádě prodat stříbrné součástky ze sovětského vojenského radaru, které získal jeho známý Miroslav L. od ruského důstojníka.

„*Bylo to úplně jinak,*“ říká Vladimír H. „*Když jsem přišel k výslechu, tak již věděli, že jsem byl na americké ambasádě a co jsem tam dělal.*“ Tuto verzi nepřímou potvrzuje i jiná část spisu, kde se píše, že poznatky o činnosti Vladimíra H. a Miroslava L. byly získány „operativní cestou“. Jak konkrétně, to v dokumentech není.

Podle Vladimíra H. v celé kauze vůbec nešlo o pokus prodat Američanům stříbro, jak se tvrdí v dokumentech StB. „*Copak někoho může napadnout, aby ukradené stříbro prodával na nějaké ambasádě? Šlo o zpravodajské věci, nikoli o nějaké stříbro,*“ říká pan H. „*Mě napadlo, že když ten Rus něco ukradl, tak by se dal zkompromitovat a donutit ke spolupráci s americkou rozvědkou. To byla moje možná trochu naivní konstrukce, s kterou jsem šel na americkou ambasádu. L-ovi jsem samozřejmě řekl, že chci to stříbro prodat.*“ S pomocí archivních dokumentů a vyprávění Vladimíra H. se dá celý příběh rekonstruovat následovně: v polovině října 1982 se Vladimír H. seznámil v národním podniku Středočeské cukrovary, závod Brodce nad Jizerou, kde pracoval jako brigádník, s Miroslavem L., jenž již delší čas udržoval styk s civilním pracovníkem sovětské posádky Nikolajem Griněm, který bydlel v sousedních Luštěnicích. L. od Grině kupoval různé nedostatkové zboží, například barevný televizor. Někdy na podzim dostal L. od Grině více než pět kilo stříbrných destiček, o nichž Rus tvrdil, že jsou z radaru. L. je má prodat a nechat si provizi. L. se o destičkách, které byly ve skutečnosti z jakéhosi akumulátoru a jejichž cenu posléze znalci vyčíslili na více než 32 000 Kčs, zmínil před H. Toho napadlo, že by jejich prostřednictvím mohl začít zpravodajsky spolupracovat s Američany. Vyžádal si od L. vzorek a odjel do Prahy.

Na americké ambasádě, jejíž čítárnu navštěvoval již předtím, vzorek odevzdal a nabídl spolupráci. Američané si vyžádali čas na rozmyšlenou. Při další návštěvě, o několik týdnů později, H-ovi předložili k vyplnění zpravodajský dotazník. Vzhledem k tomu, že Vladimír H. neznal některé detaily věci, zejména identitu Rusa, který stříbro odcizil, vzal na další schůzku s sebou i L. Společně vyplnili dotazník a úředníci ambasády – zřejmě zpravodajští důstojníci – si s Vladimírem H. domluvili konspirativní kontakt, který spočíval v tom, že pokud mu přijde poštou pohlednice z hor podepsaná jménem Tonda, bude obsahovat tajnopisné sdělení, kdy a kde se má sejít se svým řídicím důstojníkem. Pokud mu pohlednice nepříjde do půl roku, bude to znamenat, že Američané nemají o spolupráci zájem.

Kdo věc udal?

Miroslav L., který žije na opačném konci republiky než Vladimír H., však dnes vidí případ poněkud jinak. Ani jemu prý nikdy nešlo o profit, stříbro mohl prý dobře prodat v Polsku. Destičky chtěl využít k navázání zpravodajského kontaktu s Američany, ale na ambasádu šel podle něj H., protože tam někoho znal z dřívějšíka. L. si myslí, že věc udal H., jak stojí v některých spisech, a to proto, aby se vyhnul stíhání za maření ochranného dohledu. Svému někdejšímu známému dnes nemůže přijít na jméno: „*H. je lhář a konfident*“, říká. „*Vím, že je to žalovatelné, ale klidně to citujte, mám na to doklady.*“ Naopak Vladimír H. naznačuje, že celou věc prozradil právě L., který byl podle něj alkoholik, a když se opil, tak se chlubil styky s Američany před spolupracovníky v cukrovaru.

Případ Vladimíra H. a Miroslava L. obsahuje mnohé další peripetie, které nejsou pro náš článek relevantní. Podstatné je, že oba byli v říjnu 1983 Městským soudem v Praze odsouzeni za vyzvědačství: Vladimír H. dostal 10 a Miroslav L. dokonce 13 let. Z vězení se dostali až v roce 1990 a následně byli rehabilitováni.

Kauza ukazuje, jak složitý může být historický výzkum komunistické represe. Proti sobě stojí tři verze příběhu, které si v zásadních věcech protiřečí. Pokud by někdo chtěl napsat o věci „pravdivou story“, musel by oba aktéry detailně vyzpovídat, prostudovat všechny dochované spisy a pokud možno najít další pamětníky, zejména z řad tehdejší StB. Ani takový postup by nemusel vést ke kýženému výsledku. Je možné, že odpověď na klíčovou otázku, zda celou věc udal Vladimír H., nebo prozradil Miroslav L., nelze historickými metodami zjistit.

Dnešní doba však dává při zobrazování komunistické represe přednost jednoduchým příběhům, v nichž je předem dáno, kdo je hodný a kdo zlý. Tuto poptávku naplňuje i cyklus krátkých dokumentů České televize V zajetí železné opony. Jeho autoři se někdy v letech 2007/2008 rozhodli natočit díl, který by se věnoval právě případu Vladimíra H. a Miroslava L.

Okolnosti vzniku pořadu s názvem Osudový kšeft se zjišťují podobně obtížně jako fakta k případu, o němž pojednává. Autorka scénáře Kristina Stašková (dnes Kačmarská), uvedená v titulcích, říká, že o pořadu nic neví, že to musí být nějaký omyl. Dramaturg Martin Červenka si na pořad vzpomíná, ale nepamatuje si, kdo přišel s námětem na jeho natočení. Odkazuje na historika **Prokopa Tomka**, který v pořadu kauzu komentuje a stručně ji také zmiňuje v jedné své studii publikované v okrajovém odborném časopise Historická penologie. Prokop Tomek však odmítá, že by téma do televize přinesl, a kdo s ním přišel, neví.

Štábu České televize se podařilo kontaktovat oba aktéry kauzy: Vladimír H. však s natáčením nesouhlasil. Česká televize tuto situaci vyřešila originálním způsobem: natočila zmíněný díl, který je zpracován tak, jako by se celá věc přihodila pouze Miroslavu L., který v pořadu vystupuje. Není třeba zdůrazňovat, že celý příběh je touto selekcí značně deformován. Po televizní premiéře Osudového kšeftu (15. 9. 2008) začaly Vladimíru H. chodit výhrůžné anonymní dopisy. Jeden z nich dokonce obsahoval neznámý bílý prášek, a věci se muselo zabývat specializované oddělení policie. Na věc pan H. reagoval tak, že podal žalobu na **Archiv bezpečnostních složek**, který zpřístupnil – podle něj neoprávněně – pracovníkům České televize spisy k jeho kauze včetně citlivých osobních údajů, které obsahují. Po archivu požadoval 300 000 Kč jako odškodné za újmu, která mu tím vznikla.

Občanem druhé kategorie

Soudy první i druhé instance smetly žalobu Vladimíra H. ze stolu. Archiv bezpečnostních složek postupoval přesně podle platného archivního zákona. Ten v odstavci 11 paragrafu 37 ruší ochranu osobních údajů u archiválií, jejichž původcem byly za komunistického režimu bezpečnostní složky, vojenské soudy a prokuratury, dále Státní soud a politické a společenské organizace sdružené v Národní frontě a také německé okupační orgány v období protektorátu. Smyslem tohoto ustanovení bylo zjednodušit bádání o represí prováděné nacisty a komunisty vůči českým občanům. Vladimír H. se však s rozsudky nespokojil a před dvěma lety podal dovolání k Nejvyššímu soudu.

„*Jde o principiální záležitost*“, říká Vladimír H. „*Z pohledu zákona o ochraně osobních údajů mám právo, aby citlivé osobní informace o mé osobě bez mého souhlasu nikdo nevěděl. Ale podle archivního zákona si je kdokoliv může vytáhnout z Archivu bezpečnostních složek. Občané jsou tu děleni na dvě kategorie: někdo má právo na to, aby jeho minulost nebyla rozkryta, a někdo jiný, jen proto, že dostal před rokem 1989 protistátní paragraf, na to právo nemá?*“

Vladimíru H. nejvíce vadí, že jsou veřejně přístupné údaje o jeho trestné činnosti, která předcházela vyzvědačské aféře. Podle spisu byl v roce 1968 odsouzen na šest měsíců za vyhrožování, výtržnost a urážku veřejného činitele, v roce 1975 na dva roky za rozkrádání a v roce 1980 na 18 měsíců za příživnictví. Jde o kriminální paragrafy, které komunistická justice nejčastěji zneužívala proti politické či nonkonformní činnosti.

První trest dostal Vladimír H. za projevy při koncertu francouzského rockera Johnnyho Hallydaye v Liberci v červnu 1966, který odstartoval propagandistickou a bezpečnostní kampaň proti tzv. vlasatcům (evidováno bylo asi 4000 mužů s dlouhými vlasy, z nichž několik stovek bylo násilím ostříháno v policejních celách za přítomnosti hygieniků). Od té doby byl podle vlastních slov pod dohledem, šikanován a nemohl sehnat lepší práci. Rozkrádání v roce 1975 na H. hodili, když na něj nemohli najít nic jiného. Všechna odsouzení byla Vladimíru H. zahlazena, má čistý výpis z rejstříku trestů a stát by na něj měl pohlížet jako na netrestaného, což by mělo znamenat, že o těchto věcech nebudou zpřístupňovány či zveřejňovány žádné informace. „*Musí se preferovat vůle každého jednotlivce, aby se rozhodl, zda jeho životní příběh bude, či nebude prezentován veřejnosti,*“ říká pan H.

Dovolání, které formuloval advokát Vladimíra H. David Strupek a v němž se argumentuje rozporem mezi odstavcem 11 paragrafu 37 archivního zákona s Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod, na Nejvyšší soud zapůsobilo a na počátku tohoto roku předložil věc k posouzení Ústavnímu soudu. V dovolání se píše: „*Význam práva na ochranu citlivých osobních údajů jednotlivce jakožto součást práva na ochranu soukromého života je nepoměrně vyšší než význam sledovaného legitimního zájmu, jímž je informování veřejnosti o jednotlivých detailech historie země.*“

O tom, že mezi Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod a archivním zákonem je rozpor, není pochyb. Co by se ale stalo, pokud Ústavní soud skutečně část paragrafu 37 archivního zákona bez náhrady zruší?

Návrat ke kremlogii

Ředitelé dvou nejvýznamnějších historických ústavů, které se zabývají výzkumem soudobých dějin, se shodují v tom, že zavedení striktní ochrany osobních údajů by znamenalo pro historické bádání katastrofu. „*Mohlo by to doslova paralyzovat historický výzkum našich moderních dějin, a to nejen období komunistického režimu, ale také témat vztahujících se k nacistické okupaci,*“ říká **Zdeněk Hazdra, ředitel Ústavu pro studium totalitních režimů**, pod který spadá i Archiv bezpečnostních složek. Jeho kolega z Ústavu pro soudobé dějiny Oldřich Tůma mu sekunduje: „*Znamenalo by to v lepším případě neúnosné prodloužení zpřístupnění spisů a obrovský nával další práce pro archivy (dohledávání osob a získávání jejich souhlasu), ale i tak by byl k dispozici jen víceméně náhodný výběr dokumentů, neboť u mnoha (většiny) by se jistě z nejrůznějších důvodů dotčené osoby nepodařilo dohledat či jejich souhlas získat. Postupovalo-li by se cestou anonymizace spisů, platí totéž (spousta práce a času navíc), nadto by se – kdyby nebylo možné identifikovat jména – často ztratil smysl a souvislosti. Využití takových začerněných dokumentů pro smysluplný výzkum by bylo značně pochybné. V horším případě by to archivní výzkum skoro znemožnilo a – v nadsázce řečeno – bychom se museli od soudobých dějin vrátit ke kremlogii a jejím metodám.*“ Pro později narozené: kremlogie byla věda, která z úvodníků v tiskovém orgánu Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu Pravdě a z rozsazení sovětských papalášů na tribuně vedle mauzolea V. I. Lenina dedukovala mocenské poměry ve vedení sovětského státu.

Prvními postiženými by byli archiváři. V některých archivech již vznikají katastrofické scénáře, co by zrušení této části archivního zákona znamenalo. V Národním archivu, kde pod režim odstavce 11 paragrafu 37 spadá 13 kilometrů archivních materiálů, provedli experiment, při kterém zjišťovali, kolik času by bylo třeba pro úpravu dokumentů tak, aby neobsahovaly osobní údaje. Vybrali si dva důležité a badateli často využívané fondy – Státní soud a Ústřední výbor Komunistické strany Československa. V případě Státního soudu trvalo u jedné archivní krabice s obsahem 1208 stran pořízení kopií 13 hodin a následná anonymizace osobních a citlivých údajů v kopiích dalších 15 hodin. U druhého fondu trvalo u jedné archivní krabice s obsahem 1140 stran pořízení kopií 6 hodin a anonymizace dalších 8 hodin. „*Badatel by s velkou pravděpodobností dostal po anonymizaci natolik deformovanou informaci, že objektivní zpracování historického tématu by se zdálo být prakticky nemožné,*“ říká Karolína Šimůnková z Národního archivu. „*Anonymizace by v mnoha případech byla shodná s cenzurou.*“ Žádost o status odbojáře Případ Vladimíra H. obsahuje několik paradoxů. První spočívá v tom, že muž, který nechce, aby stát mohl zveřejňovat údaje o jeho minulosti, požádal tentýž stát o udělení statusu odbojáře podle zákona o účastnících odboje a odporu proti komunismu (č. 262/2011 Sb.). Kdyby tento status obdržel, získal by kromě osvědčení a odznaku také 100 000 Kč a důchodové zvýhodnění. Ministerstvo obrany, které osvědčení vydává, musí podle zákona zveřejňovat identifikační údaje oceněných včetně celého data a místa narození. Žádost Vladimíra H. byla nicméně zamítnuta, protože se během svého věznění v 70. letech ve Stráži pod Ralskem zavázal k tajné spolupráci s orgány Sboru nápravné výchovy. Jako tajný spolupracovník s krycím jménem „Michal“ podal za rok a půl „celkem 36 písemných zpráv velmi dobré kvality a použitelnosti“. „*Jmenovaný byl jedním z nejlepších tajných spolupracovníků v celé činnosti útvaru SNV Stráž p. Ralskem,*“ píše se v závěrečném vyhodnocení tajného spolupracovníka „Michala“. Vladimír H. udávání spolupovězňů nepopírá: „*Byl jsem ve vězeních na pracovištích, kde se hodně ztrácely věci. Když o tom tomu bachařovi neřeknete, tak to bude na vás. No tak co uděláte?*“

Druhý paradox případu je v tom, že Vladimír H. docílí přesně opačného efektu, než o který usiluje. Kdyby svou žalobu nepodal, o jeho kauzu by se za jeho života pravděpodobně již nikdo nezajímal. Zruší-li Ústavní soud skutečně důležitou část archivního zákona, jak Vladimír H. požaduje, nepochybně tím vzbudí zájem veřejnosti o svou osobu. Jeho postup má logiku jen tehdy, pokud mu ve skutečnosti nejde o utajení vlastní minulosti, jak říká, ale o peníze, jež bude moci po státu požadovat jako odškodné.

Z pohledu historiků, které celá věc existenčně ohrožuje, je nutné připomenout ještě několik věcí: za prvé archivní zákon v dnešní podobě platí 10 let. Tuto dobu část badatelů věnovala především pořizování digitálních kopií archivních materiálů, takže velká část „osobních údajů“, o něž jde, byla už fakticky zveřejněna. Za druhé by se zrušením sporného odstavce vytvořily dvě skupiny historiků: ti privilegovaní, kteří působí na pracovištích, jež jsou přímou součástí státu (např. v **Ústavu pro studium totalitních režimů**), by mohli do dokumentů s osobními údaji nahlížet i nadále podle jiné části archivního zákona, a ti ostatní, již by se museli spokojit s rolí ubohých páriů, kteří v lepším případě musejí na dokumenty čekat měsíce či roky a v horším je ve smysluplné podobě vůbec nedostanou.

Poznámka tiskového mluvčího ÚSTR:

Historici z ÚSTR by sice mohli do dokumentů s osobními údaji nahlížet, ale nesměli by je nijak použít, protože na jejich publikování už se žádné „privilegium“ nevztahuje. Zrušení příslušného odstavce archivního zákona by je tudíž postihlo podobně jako jakékoli jiné historiky.

***

Téma v LN pokračuje i v následujícím článku:

Vylidnění dějin

Autor: Mikuláš Čtvrtník

Pokud Ústavní soud zruší část archivního zákona, zcela tím paralyzuje historický výzkum českých dějin za posledních sto let. Ze soudobých dějin se vytratí konkrétní člověk.

Spor o odstavec 11 paragrafu 37 archivního zákona, kterým se zabývá Ústavní soud, může na první pohled vypadat jako marginální a pro běžný život zcela bezvýznamný. Český právní řád dost přísným způsobem chrání naše osobní údaje, které se nacházejí v dokumentech rozmanitých úřadů a jež nelze libovolně zpřístupňovat veřejnosti. V uvedeném odstavci je pak stanoveno, že jistá – a nemalá – část dokumentů uložených v archivech a spadajících do doby přibližně od třicátých let do roku 1989 takové ochraně nepodléhá.

Co je na ochraně našich osobních údajů špatného? Proč bychom měli vyjímát nějakou skupinu dokumentů z takového ochranného režimu? Lakonická odpověď zní: zrušení zmíněného ustanovení by vedlo k faktickému uzavření a znepřístupnění podstatné a klíčové části českého archivního dědictví. Jinými slovy: v příštích přibližně devadesáti letech by se nikdo z nás nepodíval do veliké části dokumentů a archivních fondů z druhé poloviny 20. století.

Hrozba anonymizace

Pokud Ústavní soud sporné ustanovení paragrafu 37 archivního zákona bez náhrady zruší, přibude archivům velmi rozsáhlá agenda. U všech dokumentů, v nichž se dají čekat informace o žijících lidech, bude nutné materiály velmi pečlivě prostudovat a zjistit, zda obsahují osobní údaje. Pokud ano, bude třeba ověřit v evidenci obyvatel, jestli lidé zmiňovaní v archiváliích dosud žijí, a v případě, že ano, oslovit je s žádostí o souhlas se zpřístupněním osobních údajů. Dále bude muset archiv okopírovat či naskenovat veškeré archiválie, jichž by se dotkl anonymizační zásah, protože do originální archiválie přirozeně zasahovat nelze. Tyto kopie pak bude nutné připravit pro badatelské využití tak, aby se v nich vůbec bylo možné vyznat. V neposlední řadě by pak musely archivy anonymizovat údaje těch osob, od nichž by souhlas se zpřístupněním nezískaly.

V jediném archivním kartonu se často nacházejí stovky jmen lidí. Aby mohl být jen jeden jediný karton tímto způsobem zpřístupněn, znamenalo by to obrovskou práci. V rámci Státního oblastního archivu v Praze byl zkušebně proveden propočít průměrné časové náročnosti přípravy jednoho kartonu obsahujícího osobní údaje pro zpřístupnění veřejnosti. Jen na skenování a anonymizaci bude potřeba v průměru skoro 18 hodin pracovního času. Další kroky si vyžádají hrubým odhadem minimálně 30 hodin pracovního času na jeden karton. Ve výsledku se tedy blížíme padesáti hodinám práce archiváře, tedy více než týdnů pracovního času na přípravu jediného kartonu. Nevypočítávám zde rozmanité další náklady spojené s takovou anonymizací.

Zatímco dnes archivy zpřístupňují tisíce kartonů ročně, po případném zrušení sporného bodu archivního zákona by došlo k faktickému uzavření archiválií vzniklých v posledních sto letech.

K neskonale anonymizační práci připočtíme navíc fakt, že v naprosté většině soudobých archiválií je tolik osobních údajů, že jejich případná anonymizace by vedla k natolik výrazné deformaci obsahu, až by ve výsledku došlo ke ztrátě smyslu archiválie.

Bude-li výrok Ústavního soudu striktní v požadavku anonymizace, a tedy výmazu lidí a jmen z dějin, „vylidníme“ moderní dějiny 20. století. Pravda, nikoliv nastálo. Přibližně za devadesát či sto let se k nim budeme moci vrátit a vrátit do nich také konkrétního člověka. Analogicky ale do dějin 21. století vpustíme člověka teprve někdy koncem toho následujícího. Nebude to ale v obojím případě trochu pozdě?

Snad by takové zpoždění mohlo mít i jistý smysl. V dnešní enormně rychlé, zkratkovité, k povrchu tíhnoucí době jakékoliv pozastavení a zpomalení znamená nejen zklidnění, ale současně – podaří-li se – také prohloubení úvahy, zamyšlení, analýzy. Historici a dějinytvořci navíc vědí, jak důležité je umění zachovat si od předmětu svého zájmu přiměřený odstup, a časový odkrok zde může hodně pomoci. Z perspektivy tisíciletí znamená pak jedna stovka let podstoupení docela přiměřené.

Na druhé straně historici, či alespoň jejich většina, si jsou stejně tak dobře vědomi toho, jak je pro dějiny a jejich líčení nedomyslitelný, ba přímo klíčový právě člověk! A to nikoliv člověk abstraktní, nějaké pomyslné XY či neosobní a odlidštěné „ono“, nýbrž člověk konkrétní, s jasnými konturami. Člověk vymezený, mající své jasné hranice, svůj zřetelný tvar, který historie usilovně hledá a zamýšlí odhalovat. Člověk jednající, chybující, vítězí, panovník i zdánlivě anonymní „obyčejný“. Bytost citící, hledající smysl a smysluplná zároveň. Ale vždy člověk hic et nunc. Tento měšťan zde v tomto městě a v tomto čase, nikoliv obecný měšťan, abstraktní, a tím pádem také nepředstavitelná obecina.

Obrana historie

My, kteří hledíme do minulosti, si ji chceme konkrétně a barvitě představovat. Pátráme kupříkladu po svém – přirozeně konkrétním – předkovi, dědečkovi, strýci, o němž máme dochované rodinné povědomí, že hrdinsky zahynul za druhé světové války. Půjdeme do archivu a požádáme o archiválie, které o něm a o nikom jiném budou svědčit a vypovídat. „Šedá, můj příteli, je všechna teorie, a žití zlatý strom se zelená,“ praví v Goethově podání Mefisto, převlečen za Fausta, studentovi – a divák, čtenář, posluchač a naslouchatel minulosti ji chce mít zelenou. Sytě zelenou!

Jeden z nejslavnějších francouzských historiků, ostatně rovněž hrdina první i druhé světové války, člen protiněmeckého odboje Marc Bloch člověka vytknul jako primární zájem historika. Bez člověka není dějin. Ve své slavné Obraně historie Bloch správně zdůrazňuje, že jsou to právě (minulí) lidé a jejich činnosti, kteří více než cokoli jiného mají moc uchvacovat naši obraznost. Psát dějiny bez lidí je jako nepsat dějiny vůbec.

Domyslíme-li věc do důsledku, jádro problému i jeho řešení nespočívají v samotném paragrafu 37, jak by se mohlo jevit dle současných debat mezi historiky, archiváři a podle mediálních ohlasů, které povstaly v souvislosti s podáním u Ústavního soudu. Paragraf 37 totiž nepředstavuje obecné řešení otázky, jakým způsobem zacházet s osobními údaji obsaženými ve stovkách kilometrů dokumentů uložených v českých archivech. Doposud se archivy mohly opírat o paragraf 37 při své nejlepší snaze zpřístupňovat veřejnosti nekonečné bohatství pramenného svědectví o české minulosti 20. století. Přesto však moc paragrafu 37 dosahuje pouze na část novodobých archivních materiálů.

Ano, prozatím je to část podstatná, ovšem jedná se pouze o výsek archivních fondů. Navíc postupem času bude síla paragrafu 37 slábnout s tím, jak se budeme stále více vzdalovat mezníku roku 1989. Ochranná křídla normy se totiž rozevírají fakticky pouze nad dobou existence Protektorátu Čechy a Morava a obdobím komunistického režimu. Nad mladšími archiváliemi, vzniklými po roce 1989, má prozatím stále vládu zase jiné ustanovení archivního zákona. Klade hranici třiceti let a tentokrát již pro veškeré archiválie ji určuje jako lhůtu, během níž nemohou být až na výjimečné případy zpřístupňovány.

Co s nejnovějšími dokumenty

Dnes je to ovšem už čtvrtstoletí, které nás dělí od devětaosmdesátého roku, tedy dvacet pět ročníků archiválií. Blížíme se hranici třiceti let. Nadto není zřejmé, zdali bude i napříště český právní řád zamezovat přístup k dokumentům a archiváliím po určitou lhůtu. Francie nedávno ukázala svoji nebojácnost, když vydáním nového archivního zákona otevřela až na některé výjimky přístup k dokumentům prakticky ihned po jejich vzniku. Švédové si takový přístup k úředním dokumentům uzákonili již v roce 1766 normou o svobodě tisku. Jak bude v České republice vypadat zpřístupňování archiválií majících svůj počátek po sametové revoluci?

Je zřejmé, že by archivy za stávajících dosti špatných personálních a finančních podmínek a kontinuálně slábnoucí podpory ze strany státu a státního rozpočtu nebyly s to připravit ke zpřístupnění veřejnosti archiválie ať již z doby Protektorátu Čechy a Morava, období po roce 1948, nebo i nejmladší dokumenty, vzniklé po roce 1989. Současným právním řádem nastavená ochrana osobních údajů vede k požadavku anonymizace archiválií – které jsou osobními údaji prostoupeny od hlavy až k patě – v natolik extrémní poloze, že by se novodobé fondy prakticky uzavřely.

Pracovní a administrativní náročnost přípravy materiálů ze strany archivu by byla tak enormní, že by archiválie doposud předkládané do několika málo dní byly badatelům zpřístupněny třeba až za rok či i více po datu podání žádosti. Nezachráním nás zde ani omezená působnost paragrafu 37, který je navíc v ohrožení. Pokud je tedy naším cílem otevírat společnosti její minulost – a archiválie představují zřídlo poznání prvotní – a pokud se nedomníváme, že je třeba vracet se do dob, kdy byl z takových či onakých důvodů zamezován přístup k informacím, dokumentům, textům, knihám, pak musíme hledat jiné řešení, než jaké by spočívalo v zachování či nezachování jedenáctého odstavce paragrafu 37 českého archivního zákona.

Odpovědnost za výzkum

Předně je důležité si uvědomit, že cílem archivů a archivářů není archivní materiál pouze shromáždit, u takové kolekce skončit a před společností jej uzavřít. Nikoliv. Podobně jako muzea a galerie nevytvářejí své sbírky pro to, aby je následně uzavřely před veřejností do depozitářů, jako knihovny nekonstituují své fondy, aby je pouze zakonzervovaly pro budoucí generace čtenářů, stejně tak i archivy chtějí „své“ bohatství zpřístupňovat. Na druhou stranu jsou ovšem archiváři ve srovnání s knihovníky, muzejníky či galeristy mnohem ohroženější skupinou. Leží na nich ve významné míře odpovědnost za nesprávné nakládání s osobními údaji, tedy i za jejich zpřístupňování: *„Kdo, byť i z nedbalosti, neoprávněně zveřejní, sdělí, zpřístupní, jinak zpracovává nebo si přisvojí osobní údaje, které byly o jiném shromážděné v souvislosti s výkonem veřejné moci, a způsobí tím vážnou újmu na právech nebo oprávněných zájmech osoby, jíž se osobní údaje týkají, bude potrestán odnětím svobody...“* praví se v paragrafu 180 trestního zákoníku. Nad archiváři – aniž by si to mnohdy dostatečně vážně připouštěli – tudíž visí Damoklův meč v podobě hrozby trestu odnětí svobody až do výše tří let vězení, případně za jistých okolností až pěti či i osmi let vězení, budou-li důsledkem škody většího rozsahu či pokud by se, dejme tomu, archiváři spolčili do organizované skupiny mající nekalý úmysl při nakládání s osobními údaji.

Není v silách archivářů materiál připravit a „očistit“ tak, aby dostal všem požadavkům kladeným na ochranu osobních údajů. V silách archivů však je – a zde se nabízí reálné východisko z celého problému – archiválie postupně pořádat a předkládat společnosti, badatelům, aby oni sami s vědomím veškeré odpovědnosti, včetně té trestní, náležitě nakládali s osobními údaji obsaženými v archivních dokumentech. Zneužije-li badatel osobní údaj, na který během studia archivních materiálů narazí, pak to má být on, kdo ponese důsledky svého konání, a nikoliv archiv. Nechť se badatel nezříká tíhy odpovědnosti za svůj výzkum a plody své práce.

Jakými regulemi by se taková odpovědnost měla řídit? Jistě je bude určovat český právní řád a předpisy vztahující se k práci s osobními údaji. Vystačíme si tu však pouze s legalistickým přístupem? Je v moci zákona, aby stanovil a zároveň zaručil, jakým způsobem se budeme vztahovat k naší minulosti? Je vůbec možné do právních předpisů vtělovat direktivy, jak psát dějiny, jaký obraz kreslit o našich předcích, aniž bychom upadli do tenat cenzury a ideologického nátlaku?

Snad vedle právního řádu existuje také určitý řád mravní, který má badatel o minulých činech a událostech na zřeteli, a také jistý vnitřní takt, se kterým bychom měli přistupovat nejen v úzkém smyslu k práci s osobními údaji obsaženými v historických pramenech, nýbrž k minulosti jako takové a samozřejmě i k naší dobré snaze porozumět jí a jejím hrdinům.
